

Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu
Facultatea de Litere și Arte
Domeniul de doctorat: Filologie

**FORME ȘI FORMULE ALE COMEDIEI
CONTEMPORANE**

- Rezumat -

Coordonator Științific:
Prof. Univ. Dr. Gheorghe Manolache

Doctorand:
Ioana-Tatiana Ciocan

Sibiu, 2013

CUPRINS

<u>Introducere</u>	5
<u>Capitolul I. Comicul și comedia – aspecte teoretice</u>	9
1.1 Noțiunea de comic	9
1.1.1 Comicul, categorie estetică	13
1.1.2 Râsul ca substanță a comicului	18
1.2 Comedia – formă dramatică. O perspectivă istorică	20
<u>Capitolul II. Forme și formule ale comediei contemporane</u>	29
2.1 Forme și formule ale comediei contemporane	29
2.1.1 Tragicomedia și farsa tragică	29
2.1.2 Comedia neagră.	31
2.1.3 Teatrul cruzimii – <i>cruzimea comică</i>	32
2.1.4 Teatrul deriziunii și al autoderiziunii.....	34
2.1.5 Intertextualitatea și heterogenitatea – caracteristici ale pieselor de teatru ale ultimelor decenii	37
2.1.6 Elemente definitorii în structura comediiilor contemporane: acțiunea dramatică, spațiul și timpul, limbajul dramatic, personajul.....	40
2.1.6.1 Acțiunea dramatică.....	40
2.1.6.2 Spațiul și timpul	44
2.1.6.3 Limbajul dramatic	47
2.1.6.4 Personajul.....	49
2.1.7 Formule estetice recurente în comedia actuală: absurdul, realismul, postmodernismul	51
2.2 Coordonate în comedia contemporană românească	59
2.2.1 Anii 70-80: aspecte teoretice.....	59
2.2.2 Comedia ultimelor două decenii/ comedia postdecembristă: receptarea din perspectiva criticii literare românești.....	61
2.2.3 Lumea <i>pe dos</i> în comedia satirică a lui Teodor Mazilu	63
2.2.4 <i>Mahalaua postcaragialescă</i> în viziunea lui Ion Băieșu	72

2.2.5 Comicul anacronismelor: interferențe ale comediei cu drama de idei a lui Dumitru Solomon.....	79
2.2.6 Inserții ale comicului în piesele istorice ale lui Marin Sorescu	86
2.2.7 O sinteză sceptică și burlescă a Istoriei în opțiunea lui Vlad Zografi	94
2.2.8 Elemente ale intertextualității în comedii contemporane ale lui Horia Gârbea	100
2.2.9 Cruzimea în comedia contemporană: Adrian Lustig.....	104
2.2.10 Ambiguitate și deriziune în teatrul lui Matei Vișniec.....	109
<u>Capitolul III. Personajul în comedia contemporană</u>	118
3.1 Personajul dramatic – noțiune, reprezentări	118
3.2 Personajul – construct textual	124
3.3 Reprezentarea personajului pe scenă: actorul	128
3.4 Personajul comic – relaționări și interconectări	130
3.4.1 Grupurile familiale	132
3.4.1.1 Relațiile parentale.....	132
3.4.1.2 Relațiile de cuplu.....	134
3.4.1.3 Triunghiul conjugal	136
3.4.2 Grupurile sociale	137
3.4.2.1 Relația stăpân-valet	137
3.4.2.2 Relația de rivalitate.....	139
3.4.2.3 Relațiile între sexe diferite	140
3.4.3 Grupurile formate în jurul ideii de <i>sacru fals</i> , de <i>simulsacru</i>	141
3.5 Comedia contemporană: tipologii posibile	143
3.5.1 Schematism tipologic în comedia contemporană românească.....	145
3.5.2 Figuri ale tragediei.....	150
3.5.2.1 Încarnarea destinului	150
3.5.2.2 Eroul/ non-eroul/pseudoeroul	152
<u>Capitolul IV. Imagini/elemente ale teatralității comediei contemporane</u>	157
4.1 Delimitări conceptuale: punere în scenă, teatralitate, spectacol	157
4.2 Tipuri de punere în scenă contemporană	161
4.2.1 Sibiul – universul teatral și reprezentările scenice	168

4.3 Elemente ale punerii în scenă	171
4.3.1 Regizorul.....	171
4.3.2 Arta actorului.....	174
4.3.3 Publicul	178
4.3.4 Organizarea spațiului scenic/ spațiului teatral.....	180
4.3.5 Durata teatrală	183
4.4 Fidelitatea text – reprezentare scenică	184
4.5 Didascaliile – punți de legătură între nivelul textual și cel al reprezentării	187
4.5.1 Indicații de regie ale interacțiunii (extra-replici/ indicații externe).....	191
4.5.1.1 Indicații paratextuale	191
4.5.1.2 Indicații <i>generice</i>	193
4.5.1.3 Didascalii referitoare la personajul dramatic	193
4.5.1.4 <i>Bornele</i> teatrale	195
4.5.2 Indicații interne.....	196
4.5.3 Didascaliile – o (re)scriere a piesei de teatru	200
<u>Concluzii</u>	202
<u>Bibliografie</u>	207

Rezumat

Cuvinte cheie: Comedie, comic, comedie contemporană românească, tragicomedie, farsa tragică, teatrul deriziunii, cruzimea comică, comedie neagră, absurd, intertextualitate, heterogenitate, hibridizare, formă dramatică impură, personaj comic, schematism tipologic, didascalii, teatralitate, punere în scenă, spectacol teatral, regizor, actor

Teza de doctorat *Forme și formule ale comediei contemporane* aduce în discuție comedia contemporană românească, prin investigarea și determinarea unor direcții palpabile în evoluția sa, ca imagine a unor noi realități socio-economice, politice și culturale. Cercetarea doctorală are ca **obiect** analiza unui segment aparte al dramaturgiei contemporane românești, și anume comedia, din punctul de vedere al formelor pe care aceasta le cunoaște în ultimele decenii și al formulelor estetice recurente în asemenea tipuri dramatice. Lucrarea oferă o alternativă studiilor de până acum, prin abordarea tematică, prin evidențierea heterogenității pieselor comice din ultimii patruzeci de ani, prin sublinierea hibridizării și intruziunilor tragice, dramatice, chiar grotești și absurde în comedie, prin utilizarea unor grile moderne de lectură, de unde și **originalitatea** sa. **Noutatea** tezei noastre provine din analiza unei forme dramatice din spațiul literar românesc mai puțin cercetate în contemporaneitate. Pornind de la premisa conform căreia comedia nu trebuie tratată marginal, conjunctural, ci este important să i se acorde statutul cuvenit, am evidențiat tipurile de comedii recurente în ultimele decenii, realizând corelația cu cercetările dramatice europene și românești actuale. O abordare a formelor și formulelor existente în contemporaneitate readuce în prim-plan acest domeniu care poate fi relevant în crearea unei imagini a societății actuale, dar și a concepțiilor și viziunilor referitoare la artistic și literar.

Am îmbinat în cercetare atât analiza părții literare, creației textuale propriu-zise, cât și cea a părții de scenicitate, de teatralitate a comediiilor. Accentul a căzut însă pe comedia identificată ca text dramatic, punerea în scenă contemporană fiind numai un mijloc prin care se creează o imagine complexă a fenomenului comic.

Motivația alegerii temei a fost atât una subiectivă, printr-o înclinație spre dramaturgie în general, și spre comedie în particular, dar și obiectivă, prin lipsa unei lucrări de gen la momentul

începerii cercetării noastre.¹ Am ales studierea unei perioade de trecere, de la un sistem comunist, totalitar, la capitalism și democrație, pentru a evidenția impactul pe care îl au mutațiile societății asupra literaturii dramatice. În aceste condiții, am observat cum însăși comedia românească răspunde acestor schimbări, raliindu-se Istoriei. În piesele rezultate am întâlnit atât structuri tradiționale, clasice, tributare canonului, cât și forme experimentale, postmoderniste, absurdul și deriziunea, teatrul cruzimii ș.a.m.d, acestea înscriindu-se „procesului” estetic novativ al ultimelor decenii.

Pentru început, trebuie delimitat cu prudență și precizie câmpul de investigare. Atenția cade asupra a opt dramaturgi: Marin Sorescu, Dumitru Solomon, Teodor Mazilu, Ion Băieșu, Horia Gârbea, Adrian Lustig, Vlad Zograf și Matei Vișniec. Opțiunea vine din faptul că piesele celor amintiți au reușit să fie un suport util și eficient în demonstrarea ipotezei propuse. În plus, am urmat și alte considerente obiective: creditul acordat de critica literară și teatrală, notorietatea dramaturgilor, impactul avut în domeniul literar și în cel al reprezentării scenice. **Scopul** tezei nu este acela de a crea o istorie literară, nici de a cataloga valoric comediile dramaturgilor aduși în discuție, chiar dacă vor exista sugestii la acest nivel. Dimpotrivă, se încearcă reliefa caracteristicilor predominante fiecăruia dintre scriitorii amintiți, pentru a realiza o analiză a formelor comice recurente în ultimele decenii. De asemenea, studiul de față își propune să inventarieze noi direcții critice și hermeneutice în domeniul dramaturgiei, fiind racordat la tendințele actuale de interes.

Din punct de vedere structural, cercetarea doctorală conține o introducere ce fixează argumentul, patru capitole (fiecare cu o direcție clar determinată investigațional și hermeneutic și cu subcapitole aferente prin care să putem justifica și acoperi exegetic tema propusă), apoi concluziile finale și bibliografia.

Ca prim pas al analizei, se pune problema definirii comediei și a comicului. Așadar, în capitolul inițial, *Comicul și comedia – aspecte teoretice*, este realizată o incursiune în receptarea categoriei estetice amintite și a formei dramatice reprezentative. Observând că o teorie unitară a comicului se adeverește utopică, am întreprins o posibilă detaliere a fenomenului estetic. Definițiile plurale și multiple ale comicului au venit pe filiera studiilor psihologice, filosofice, estetice,

¹ La momentul actual, a apărut un volum închinat comediei românești, de Justin Ceuca, *Aventura comediei românești: 1780-2009* (Cluj-Napoca, Editura Casa Cărții de știință, 2013). Această lucrare punctează momentele importante ale comediei în țara noastră, nu se oprește exclusiv asupra ultimilor ani, fixând anumite coordonate ale acestei forme dramatice în literatura română.

lingvistice, păstrând, ca invariant, contrastul dintre elemente opuse. Am folosit ca surse o întreagă paletă de teoreticieni, esteticieni, pornind de la Aristotel, trecând la Immanuel Kant, Schopenhauer, ajungând la Sigmund Freud, Henri Bergson și apoi la Jean-Marc Defays, Marian Popa etc. Râsul a fost abordat ca „substanță” a comicalului, ca reacție specifică acestuia. Un subcapitol distinct este dedicat unei perspective istorice a comediei, punctând momentele în care întâlnim mutații importante în structura, în alegerea tematicii, a personajelor sau a situațiilor acestei forme dramatice. Toate acestea au avut scopul de a crea legătura cu perioada contemporană. Ca un creuzet al contradicțiilor, comedia se transformă odată cu evoluția socială și ajunge, în perioada sfârșitului de secol al XX-lea și început de secol al XXI-lea, să fie caracterizată de absurd, deriziune, de o atitudine ludică, de heterogenitate și desacralizare.

Analiza propriu-zisă pornește, în cel de-al doilea capitol, *Forme și formule ale comediei contemporane*, de la câteva clarificări conceptuale necesare zonei dramatice. Avansând în teritoriile criticii dramaturgiei universale, se întâlnește o faună terminologică interesantă, mai cu seamă în ceea ce privește comedia ultimilor ani. Ca bază teoretică, ne-am oprit atenția asupra studiilor recente din domeniu, cum sunt cele ale lui Michel Corvin, Marie-Claude Canova, Alain Couprie, Emmanuel Jacquart, Catherine Naugrette, Jean-Pierre Ryngaert ș.a., dar și ale teoreticienilor români, ca Marian Popescu, Maria Vodă Căpușan, Justin Ceuca, Constantin Cubleșan etc., sau la dicționarele actualizate de specialitate (puține ca număr, dar bine documentate) cum ar fi cele ale lui Patrice Pavis sau ale Annei Ubersfeld. Acest capitol își propune realizarea unei cercetări descriptiv-analitice a comediei contemporane românești. Prin prezentarea principalelor forme agreate în comedia contemporană: farsa tragică, tragi-comedia, teatrul deriziunii, comedia absurdă, teatrul și comedia cruzimii, am dorit să evidențiem caracterul hibrid și heterogen. La bază, fiecare text conține deriziune combinată cu tragic, rizibil, comic, grotesc, burlesc. Am observat cât se mai păstrează din tradiția dramatică, dacă se face apel la modele și în ce modalități, dar și ce propune ca noutate comedia ultimelor decenii. Un subcapitol se axează pe structurarea și prezentarea graduală a elementelor comediei, pornind de la acțiunea dramatică, trecând prin spațiu și timp, prin limbajul dramatic și ajungând la personaje, cu scopul de a avea, ulterior, mijloacele necesare interpretărilor noastre. Tot în acest sens, am optat și pentru o succintă ilustrare a formulelor recurente ale comediei contemporane românești: realismul, absurdul, postmodernismul, în încercarea de a demonstra influențele la nivel formal, tematic, etc. identificate în textele propuse. Analiza se desfășoară crescendo, în funcție de tematicile și problemele puse în discuție. Nu am dorit să păstrăm neapărat o reliefare cronologică a pieselor, ci am insistat pe cercetarea tematică și structurală a acestora, pentru

a crea o imagine integratoare a direcțiilor perioadei în cauză. Anii 70`-80` aduc o revitalizare a dramaturgiei din comunism, iar comedia din această perioadă se intersectează accidental sau voluntar cu tragedia și drama (de idei sau istorică). Anii postdecembriști sunt unii difuzi și dominați de confuzii culturale și literare. În deceniile menționate, am observat modul în care dramaturgii analizați utilizează „formele hibride” ca o oglindă a realității marcate de bulversarea socială, economică, politică.

Subcapitolele ulterioare inventariază critic piesele dramaturgilor interpretați. Pentru început, atenția cade asupra pieselor lui Teodor Mazilu, unul dintre dramaturgii care mizează pe comedia satirică, pe ironizarea diverselor categorii umane, universul tragi-comediilor sale fiind unul al imposturii. Avem astfel, în față, imaginea unei *lumi pe dos*, dominată de non-valoare, falsitate și cinism. În această direcție merge și Ion Băieșu, prin *mahalaua postcaragialiană* abordată în comedia sa. Subcapitolul dedicat acestui dramaturg postulează faptul că periferia este aleasă ca spațiu dramatic, dar este o mahala modernă, cu tipologiile ei de frontieră, cu spiritul periferic și moftologic. Notele de absurd nu lipsesc, viața cotidiană apare în prim-plan. Am urmărit apoi interferențele comediei cu drama de idei, făcând apel la piesele lui Dumitru Solomon. Am identificat un tip inedit de comedie, cea „intelectualizată”, cu tangențe culturale, literare, istorice. Aceste intruziuni au o substanță ironică, plină de subînțelesuri. Istoria este o altă temă care ne-a atras atenția în cercetarea de față. Dramaturgi ca Marin Sorescu sau Vlad Zografî aduc noi viziuni asupra evenimentelor istorice, mai ales prin perspectiva parodică și ironică. Am ajuns la concluzia că operele lor depășesc statutul de piese istorice și trăiesc la nivelul simbolurilor, sugestiilor criptice ale textului, îmbinând cu mult curaj elementele tragicomice cu unele repere parabolice, cu posibile ancorări spre teatrului absurdului. În continuare, ne-am axat pe analiza unei caracteristici productive în comedia contemporană și anume intertextualitatea, văzută ca (în)semn al postmodernității. Pe scheletul unor modele anterioare se deconstruiește și se (re)construiește o nouă creație, subversivă și, cel mai adesea, parodică sau ironică. Ironia are acum o funcție critică, retorică. Deși pare că este în joc o altă piesă, aceleași măști sunt încorporate alături de/ împreună cu imagini livești și culturale regăsite în creații actuale, recunoscute în viziuni contemporane și regândite „slab”. Aplicațiile au fost făcute pe câteva dintre tragi-comediile actuale, în special cele ale lui Horia Gârbea, dar și cele ale lui Adrian Lustig sau Vlad Zografî. Se observă și faptul că, în contemporaneitate, se cultivă comedia cruzimii și comedia neagră; există o anumită predilecție a dramaturgilor spre o comedie a dezastrului, catastrofală, cum este cea ilustrată de Adrian Lustig, în care violența textuală sau vizuală atinge cote maxime, fără a-și pierde însă caracterul de rizibil. Hibridizarea este, de

asemenea, permanent prezentă în teatrul actual; dramaturgii realizează piese heterogene, optând pentru polivalența de stiluri și „forme” literare, pentru ambiguitate și pluralitate de sensuri. În acest sens, poate că cel mai bun exemplu este cel al lui Matei Vișniec. Dramaturgul abordează ca mod de expresie deriziunea, absurdul, propunând creații în care să predominie ironia, parodia, hilarul, uneori chiar grotescul. Am subliniat și faptul că piesele autorilor analizați nu sunt, din punct de vedere estetic, valoric egale. Teodor Mazilu, Matei Vișniec, Ion Băieșu, dar și dramaturgii care se axează asupra istoriei tratată într-un mod parodic, ironic, postmodern (Marin Sorescu, Vlad Zograf), sunt reprezentativi. În opinia noastră, Matei Vișniec se apropie cel mai mult, dintre dramaturgii români contemporani, de mutațiile și direcțiile teatrului european.

Așadar, începând cu acest capitol, se îmbină partea teoretică necesară demersului nostru cu aplicațiile relevante pentru ideile și concepțiile dezbătute. Comedia contemporană își pierde puritatea generică, fiind caracterizată de un melanj sau o hibridizare între tragic, dramatic, grotesc, terifiant și, nu în ultimul rând, comic. Autorii se întorc atât la modelele clasice (Ion Luca Caragiale, Vasile Alecsandri), cât și la postbelic (Eugen Ionescu), la absurd și deriziune. Întâlnim piese care merg spre teatrul derizoriului, spre ambiguitate, non-sens, polisemie. Tragicul și comicul se contopesc în situații existențiale specifice, iar intriga scoate în evidență o anumită viziune pseudo-pesimistă asupra omenirii și a vieții în general. Se observă o concordanță între ceea ce se scrie în exterior și ceea ce aleg să creeze și să monteze dramaturgii români. Am încercat să coroborăm analiza personală a pieselor fiecărui dramaturg cu investigațiile întreprinse de critica literară și/ sau teatrală. Argumentația a fost susținută prin propria voce critică, bazată pe numeroase exemple din text. Am demonstrat că în comedia contemporană românească apare un amestec continuu între registre care par antinomice (comic, tragic, dramatic), fie că ne referim la nivelul subiectelor, al situațiilor, al personajelor sau al limbajului. Astfel, acest capitol are un caracter hibrid, tocmai prin abordarea sincronă a celor opt dramaturgi, în funcție de tematica fiecăruia și de caracteristicile pieselor. După cum am demonstrat, ceea ce îi unește însă este aplecarea spre formele „impure” de comedie, spre heterogenitate. Ca teme predilecte vom întâlni politica, istoria, existența mediocră. Toposul preferat este cel al periferiilor, ilustrând un mod existențial și comportamental al locuitorilor spațiilor mahalalei. Trăsăturile recurente în asemenea opere sunt ironia, parodia, rizibilul, intertextualitatea, absurdul, deriziunea.

Cel de-al treilea capitol, *Personajul în comedia contemporană*, trasează noile tendințe în cercetarea personajului dramatic contemporan. Analiza protagonistului comic deține o pondere importantă în teza de față. Plecând de la premisa conform căreia personajul este „motorul” unei

piese de teatru, este centrul acesteia, fără de care dramaturgia nu poate exista, am observat în ce fel „actanții” reprezintă imaginea schimbărilor petrecute în comedia contemporană, dar și corelațiile între modalitățile de caracterizare și definire ale acestora și situațiile la care participă. Pornind de la studiile actuale referitoare la personajul comic (cum sunt cele ale Mariei Vodă Căpușan, ale lui Georges Zaragoza, Robert Abirached, Jean-Pierre Ryngaert etc.), am stabilit anumite grile de lectură pe care le-am aplicat comediei contemporane românești, urmărind interrelaționarea dintre direcția caracterizării personajelor în funcție de tipologia în care se încadrează (personajul-tip) și cea a identificării acestuia ca element al sistemului altor personaje, ca factor component al unui grup. Interesant este faptul că majoritatea cercetătorilor analizează personajul dramatic dintr-o dublă perspectivă: ca o „construcție” a unui scriitor care îi conferă o existență și trăsături proprii, și ca o reprezentare scenică prin intermediul unui actor care va „încarna” toate acestea. În acest sens, în *Termenii cheie ai analizei teatrului*, Anne Ubersfeld examinează personajul prin natura sa, ca:

„noțiune cheie din teatru, (...) noțiune textuală a cărei funcție este de a fi un element dintr-o secvență narativă, (...) suport al unei ființe umane, parte a unui ansamblu complex de semne, reprezentația.”²

Tradițional, personajul comic, un construct textual, este caracterizat în funcție de numele care îi este atribuit, de rolul său în cadrul intrigii și al acțiunii, dar și prin propriul discurs. Astfel, primele sugestii și nominalizări asupra protagoniștilor, precum și întreaga structurare a creației sunt întâlnite în listele de nume (așa-numitele *dramatis personae*). Acestea sunt suportul pentru lansarea de conotații asupra interpretărilor ulterioare, numele fiind evidente pentru o încadrare socială, economică, istorică și culturală. De asemenea, personajul este definit prin acțiunile pe care le face, prin felul în care este implicat în scenariul dramatic propriu-zis. Acțiunea și personajul se găsesc într-o relație de interconectare, fiecare îl susține pe celălalt, iar unul fără altul nu pot realiza „iluzia dramatică.” Protagonistul este determinat și de limbajul propriu. Replicile sale, dialogurile, monologurile, toate îi creează o imagine aparte, care formează *textul său*. În teatru, acestea reprezintă cele mai importante urme textuale ale personajelor, definite prin ceea ce spun și prin felul în care joacă acest rol (asumat).

Următoarele subcapitole ale capitolului urmăresc cartografierea „traseelor” comicului în spatele felului în care personajele acționează în anumite situații date, în relațiile în care sunt implicate sau în legăturile pe care le au cu ceilalți. Am demonstrat cum personajele creează un microcosmos structurat, în care esențială este interdependența. Grupurile apar, în primul rând, în

² Anne Ubersfeld, *Termenii cheie ai analizei teatrului*. Iași, Editura Institutul European, 1999, p.62

cadrul familiei (în cadrul parental, în cel al cuplului), unde cuvintele de ordine sunt dezmembrarea, neînțelegerea și neîncrederea. Totuși, observăm că acestea sunt cupluri comice, pentru că nu cunosc o suferință „reală”, ci doar o mimează, cu un scop pragmatic; asemenea situații sunt amendate ironic. În cadrul grupurilor (bazate pe legături de opoziții și de asemănări), comicul vine mai ales pe filiera conflictuală. La orice nivel am privi, social, economic, familial, reacțiile ce stârnesc râsul sunt răspunsul unor acțiuni antagonice, de rivalitate. O relație extrem de interesantă și de productivă în comedie este cea dintre stăpân și valet (cu toate formele ei posibile). De asemenea, desacralizarea creează un univers propice dezvoltării diverselor legături. Actanții sunt legați prin incapacitatea de transcendere, depășire a mediocrității la nivel spiritual (și nu numai!), dar și prin concluzia la care ajung ei înșiși, și anume faptul că sensul ultim al lucrurilor nu există. Am putea spune că de aici provine exasperarea bufonă prezentă permanent în operă, dar și noua față absurdă a comicului. Cel de-al doilea nivel de analiză al acestei părți s-a realizat din perspectiva individualizării personajelor comice. În comedia contemporană, personajele nu pot fi analizate exclusiv pe baza grupurilor din care fac parte, ci și ținând cont de anumite trăsături, care le individualizează și care dau naștere unor tipologii dramatice. Abordarea pe care am propus-o are un caracter inedit, novativ, prin faptul că aduce în discuție, împreună, atât personajele care provin din comedia tradițională, cât și cele din tragedie, ambele tipologii fiind reflectate în comedia contemporană românească. Din comedie sunt preluate tipurile sociale, cele general umane (fiecare piesă comică din perioada actuală cunoaște un anumit schematism tipologic), regele și valetul, bufonul – omniprezent în comedie, nebunul (tip desprins din categoria bufonului, fie că este chiar un personaj internat într-o clinică de specialitate, fie că are numai un comportament anormal, plin de schimbări, de reacții imprevizibile, de replici neașteptate). Din modelul antic al tragediei, formele comediei contemporane împrumută personaje puternic individualizate, cu o personalitate complexă, o psihologie care evoluează în pas cu piesa. Regăsim figurile eroilor (acum dominați de incertitudini, de angoase și neliniști), dar și imaginea destinului, întruchipat de Divinitate. Încarnarea destinului (re)apare, în piesele actuale, sub forma reprezentării ludice, parodice, ironice a unei divinități „compromise”. În comedii moderne, eroii sunt transpuși fie sub imaginea unor personalități istorice sau mitice, fie sub masca unor oameni obișnuiți, dar care vor să depășească granița banalității. Așadar, comedia contemporană aduce schimbări ale personajului, care devine o imagine vie a modificărilor existențiale ale vremii. Capitolul acesta demonstrează faptul că analiza personajului dramatic contemporan trebuie să însumeze atât prezentarea lui ca individualitate, dar și în funcție de relațiile în care se implică, de sistemul complex din care face parte, pentru o viziune completă și complexă a implicațiilor sale în

text. În formele comediei contemporane, personajul apare ca reprezentant al heterogenității, al melanjului între registre diferite.

Ultimul capitol, *Imagini/elemente ale teatralității comediei contemporane*, este dedicat teatralității, formulilor și mijloacelor punerii în scenă ale ultimelor decenii. Pornind de la ideea unui transfer text-scenă și de la ipoteza conform căreia o piesă de teatru nu este caracterizată numai de partea textuală, ci și de modalitățile prin care aceasta poate fi reprezentată, poate să apară în fața unui public, am ajuns la concluzia că trebuie reliefate modalitățile actuale prin care comediiile se pot transforma în reprezentare scenică. Este important de observat în ce fel putem corobora textul și reprezentarea scenică pentru ca substanța comică să nu se piardă, dar și să identificăm sugestiile textuale venite din partea dramaturgilor cu scopul de a (re)crea, (re)configura la nivel extraliterar, spectacole care să provoace râsul și, totodată, meditația asupra condiției umane.

Comedia contemporană presupune o cheie de lectură mai complicată, iar transpunerea ei în spectacol devine un fenomen dificil. Capitolul demonstrează faptul că, în contemporaneitate, punerea în scenă presupune un ansamblu de „co-autori” ai piesei de teatru. Nu doar regizorul va deveni un creator cu puterea de a transmite, prin propria viziune, un univers, ci chiar și actorii și spectatorii, care devin elemente active ale reprezentației. Realizând corelații cu spectacolele comediilor analizate ca text dramatic, am identificat relațiile care se formează între scenă (și tot ceea ce ea însumează – actori, decoruri, acțiuni) și receptorul spectator. Astăzi, punerea în scenă presupune practici diverse (exemplificate și prin trimiterea la teatrul din Sibiu). Se îmbină arte interdisciplinare (în acest sens poate cele mai interesante sunt intruziunile mijloacelor mass-mediei), se inventează forme vizuale și plastice diverse, jocul coboară între spectatori. Scena nu mai este întotdeauna cea convențională, ci se preferă spații inedite, deschise, în care legăturile spectacol-public să fie mai strânse. De asemenea, am evidențiat faptul că, deși se discută tot mai mult despre influența pe care o deține scripturalul în punerea în scenă, textul comediilor nu este abandonat, ci, în jurul lui, se creează imagini noi, care încearcă să îmbrace mesajul într-o haină contemporană. Continuându-ne analiza, ne-am oprit atenția asupra *didascaliilor* sau indicațiilor de regie, ca semn al trecerii de la text la reprezentare. Acestea pot fi exterioare replicilor propriu-zise (și atunci putem discuta despre indicații ale interacțiunii), dar și interne, aducând observațiile necesare la nivel gestual, la cel al mimicii, al tonalității în care se rostește dialogul, dar și al acțiunilor desfășurate de personaje și al implicării acestora în evenimentele prezentate. Am evidențiat cum didascaliile nu oferă numai sugestii de punere în scenă a pieselor din care fac parte, ci sunt „imagini” reale ale

mesajului transmis de text, sunt parte integrantă din el, ilustrând caracteristicile „forme” dramatice în care se întâlnesc, deci îmbinând procedee ale comediei cu cele ale tragediei sau dramei.

În concluzie, teza noastră doctorală propune o analiză a comediei contemporane românești de la sfârșitul secolului al XX-lea și începutul secolului al XXI-lea. Accentul a căzut, credem, pe zona creației textuale, a literalului. O parte este acordată scenicității, dar are ca scop potențarea textului dramatic și crearea unei viziuni de ansamblu asupra fenomenului comic al ultimelor decenii. Printr-o cercetare metodică și analitică, am arătat că dramaturgii români din această perioadă aleg ca modalitate de expresie formele „hibride”, fie traği-comedia, fie comedia neagră, fie teatrul deriziunii, comedia absurdă, farsa tragică sau comedia cruzimii. Cel mai adesea, în astfel de opere, „comicul și tragicul, ca și gravul și lejerul, se amestecă, se întrepătrund, se dizolvă”³, dând naștere hibridilor teatrali. Noutatea nu provine, însă, doar din marcarea traseului spre „comedia impură”, ci și din captarea frecvenței, intensității și consistenței melanjului dintre tragic, dramatic, comic. Comedia zilelor noastre devine un răspuns la negativitatea existenței, dat de către lector și/sau spectator în fața unei realități proiectate mental.

Am demonstrat faptul că, în comedia contemporană, imaginea realității se realizează prin diverse strategii: la nivel textual, prin ironie, parodie, deriziune, absurd, burlesc, iar la nivel extratextual, prin reprezentări scenice în care se subliniază tocmai non-sensul și rizibilul existenței. Dezumanizarea, universul *pe dos*, inversarea valorilor, desacralizarea și ideologiile politice se fac (re)simțite în discursul comic contemporan atât la nivelul imaginarului, al temelor, al relațiilor dintre personaje, cât și la cel al limbajului, al lexicului utilizat.

În spatele comediei românești descoperim o meditație gravă asupra umanității, asupra existenței. Astfel, comedia contemporană românească, mărturie a viziunii dramaturgilor asupra vieții, asupra societății și culturii, rămâne o artă vie, iar vitalitatea și energia ei sunt dovada transformărilor permanente ale dramaturgiei, în concordanță cu evoluția condiției umane.

³ Jean-Marc Defays, *Comicul: principii, procedee, desfășurare*. Iași, Editura Institutul European, 2000, p.32.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ:

I. OPERE PRIMARE:

Băieșu, Ion, *Autorul e în sală. Teatru comic*. București, Editura Eminescu, 1987.

Băieșu, Ion, *Boul și vițeeii*. București, Editura Cartea Românească, 1982.

Gârbea, Horia, *Decembrie, în direct: Texte pentru teatru*. București, Editura ALLFA, 1999.

Lustig, Adrian, *Poker și alte două comedii: teatru*. București, Editura Compania, 2003.

Mazilu, Teodor, *Acești nebuni fățarnici*. București, Editura Eminescu, 1986.

Mazilu, Teodor, *Teatru*. București, Editura Cartea Românească, 1971.

Solomon, Dumitru, *Beția de cucută*. București, Editura Eminescu, 1984.

Sorescu, Marin, *Teatru: A treia țepă; Răceala; Vărul Shakespeare*. vol. 2. București, Editura Art, 2007.

Vișniec, Matei, *Omul din cerc (antologie de teatru scurt 1977-2010)*. Pitești, Editura Paralela 45, 2011.

Zografu, Vlad, *America și acustica*. București, Editura Humanitas, 2007.

Zografu, Vlad, *Petru sau Petele din soare*. București, Editura Humanitas, 2007.

II. ÎN VOLUME

Abirached, Robert, *La crise du personnage dans le théâtre moderne*, Paris, Edition Gallimard, 1994.

Arieșan, Claudiu T., *Hermeneutica unor simpatetic. Repere pentru o comicologie românească*. Timișoara, Editura Amarcord, 1999.

Aristotel, *Poetica*. trad. D.M. Pippidi, București, Editura Academiei, 1965.

Artaud, Antonin, *Le théâtre et son double*. Paris, Editions Gallimard, 1964.

Auerbach, Erich, *Mimesis*. București, ELU, 1967.

Bahtin, Mihail, *Problemele poeziei lui Dostoievski*. București, Editura Univers, 1970.

Balotă, Nicolae, *Literatura absurdului*. Ed.a II-a. București, Editura Teora, 2000.

Banu, George, *Reformele teatrului în secolul reînnoirii*. București, Editura Nemira, 2011.

- Banu, George, *Roșu și aur. Teatrul spectatorului*. Trad. Cristina Corciovescu, București, Editura Fundației Culturale Române, 1993.
- Banu, George, *Ultimul sfert de secol teatral. O panoramă subiectivă*. Trad. Delia Voicu. București, Editura Paralela 45, 2003.
- Bergson, Henri, *Teoria râsului*, trad. Silviu Lupașcu. Iași, Editura Institutul European, 1992.
- Boisson, Bénédicte, Falco, Alice, Martinez, Ariane, *La mise en scène théâtrale de 1800 à nos jours*, Paris, Edition PUF, 2010.
- Borneque, Pierre, *Les procédés comiques au théâtre*. Paris, Les Editions du Panthéon, 1995.
- Brădățeanu, Virgil, *Istoria literaturii dramatice românești și a artei spectacolului*. București, Editura Didactică și Pedagogică, 1982.
- Brădățeanu, Virgil, *Viziune și univers în noua dramaturgie românească*. București, Editura Cartea Românească, 1977.
- Brook, Peter, *Spațiul gol*. Trad. Mariana Popescu. București, Editura Unitext, 1997.
- Caillois, Roger, *Omul și sacrul*. Trad. Dan Petrescu, București, Editura Nemira, 1997.
- Canova, Marie-Claude, *La comédie*. Paris, Edition Hachette Education, 1993.
- Cazimir, Ștefan, *Caragiale. Universul comic*. București, Editura pentru Literatură, 1967.
- Călinescu, George, *Principii de estetică*. București, EPL, 1968.
- Cărtărescu, Mircea, *Posmodernismul românesc*. București, Editura Humanitas, 1999.
- Cesereanu, Ruxandra, and Co., *Made in Romania. Subculturi urbane la sfârșit de secol XX și început de secol XXI*. Cluj-Napoca, Editura Limes, 2005.
- Ceuca, Justin, *Teatrologia românească interbelică*. București, Editura Minerva, 1990.
- Ceuca, Justin, *Evoluția formelor dramatice*. Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2002.
- Ceuca, Justin, *Aventura comediei românești: 1780-2009*. Cluj-Napoca, Editura Casa Cărții de știință, 2013.
- Cîntec, Oltița, *Hermeneutici teatrale*. București, Editura Niculescu, 2010.
- Clément, Bruno, *Tragedia clasică*. Iași, Institutul European, 2000.
- Connor, Steven, *Cultura postmodernă. O introducere în teoriile contemporane*. Trad. de Mihaela Oniga, București, Editura Meridiane, 1999.
- Corvin, Michel, *Dictionnaire encyclopedique du théâtre*, Paris, Edition Larousse-Bordas, 1998.
- Corvin, Michel, *Lire la comédie*. Paris, Edition Dunod, 1994.
- Coupric, Alain, *Le théâtre: texte, dramaturgie, histoire*. Paris, Edition Armand Colin, 2009.

- Crișan, Sorin, *Teatru, viață și vis. Doctrină regizorală. Secolul XX*. Cluj-Napoca, Editura Eikon, 2004.
- Cubleșan, Constantin, *Teatrul: istorie și actualitate*. Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1979.
- Cubleșan, Constantin, *Teatrul – între civic și etic*. Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1983.
- Cucu, Silvia, *Teatrul european în secolul al XIX-lea. Realismul*. București, Editura Meridiane, 1974.
- Defays, Jean-Marc, *Comicul: principii, procedee, desfășurare*. Trad. Ștefania Bejan. Iași, Editura Institutului pentru Cooperare Cultural-Științifică, 2000.
- Diaconescu, Romulus, *Condiția umană în dramaturgia postbelică*. Craiova, Editura Scrisul Românesc, 2001.
- Diaconescu, Romulus, *Spații teatrale*. Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1979.
- Dimisianu, Gabriel, *Subiecte*. București, Editura Eminescu, 1987.
- Drimba, Ovidiu, *Istoria teatrului universal*. București, Editura Saeculum I.O, 2007.
- Ducrot, Oswald, Schaeffer, Jean-Marie, *Noul dicționar enciclopedic al științelor limbajului*. București, Editura Babel, 1996.
- Dunne, W. *The dramatic writer's companion: tools to develop characters, cause scenes, and build stories*. Chicago, University of Chicago Press, 2009.
- Eco, Umberto, *Opera deschisă*. Pitești, Editura Paralela 45, 2006.
- Emelina, Jean, *Le comique. Essai d'interprétation generale*. Paris, Edition Sedes, 1991.
- Esslin, Martin, *Le théâtre de l'Absurde*. Paris, Editon Buchet/Chastel, 1963.
- Faifer, Florin, *Dramaturgi români*. Iași, Editura Universității "Alexandru Ioan Cuza", 2009.
- Flicker, Corinne (coord), *La comédie en mouvement. Avatars du genre comique au XXe siècle*. Aix en Provence, Publications de l'Université de Provence, 2007.
- Freud, Sigmund, *Opere. Vol.8: Comicul și umorul*. Trad. și note introd. de Vasile Dem Zamfirescu. București, Editura Trei, 1999.
- Genette, Gerard, *Palimpsestes*. Paris, Edition Seuil, 1982.
- Genoiu, George, *Subiecte teatrale*. București, Editura Meridiane, 1987.
- Geyssant, Aline; Guteville, Nicole; Razack, Asifa, *Le comique*. Paris, Ellipses Edition Marketing S.A, 2000.
- Ghițulescu, Mircea, *Istoria literaturii române. Dramaturgia*. București, Editura Academiei Române, 2007.
- Gouhier, Henri, *Le théâtre et l'existence*. Paris, Librairie Philsophique J. Vrin, 1991.
- Guichemerre, Roger, *La tragi-comédie*. Paris, Edition PUF, 1981.

- Hartmann, Nicolai, *Estetica*. Trad. de Constantin Florea, București, Editura Univers, 1974.
- Hinault, Anne-Marie, *Le théâtre de Friedrich Durrenmatt et le genre de la comédie noire*. Thèse doctorale, Septembre, 1993, sous la direction de Micheline Kessler.
- Hubert, Marie-Claude, *Le théâtre*. Paris, Edition Armand Colin, 2005.
- Hutcheon, Linda, *Poetica postmodernismului*, Traducere de Dan Popescu, București, Editura Univers, 2002.
- Ionescu, Eugene, *Note și contranote*. Traducere de Ion Pop, București, Editura Humanitas, 1992.
- Jacquart, Emmanuel, *Le théâtre de dérision: Beckett, Ionesco, Adamov*. Paris, Editions Gallimard, 1998.
- Jankelevitch, Vladimir, *Ironia*. Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1994.
- Larthomas, Pierre, *Le langage dramatique. Sa nature, ses procédés*. Paris, Edition PUF, 2001.
- Lefter, Ion Bogdan, *Despre identitate. Temele postmodernității*, Pitești, Editura Paralela 45, 2004.
- Liotard, Jean Francois, *Condiția postmodernă*. Cluj-Napoca, Editura Idea design, 2003.
- Macdonald, Dwight, *Parodies, An Anthology from Chaucer to Beertholm and After*, New York, Random House, 1960.
- Maioreescu, Titu, *Critice*. București, Editura Floarea Darurilor, 1997.
- Majuru, Adrian, *Bucureștii mahalalelor sau periferia ca mod de existență*. București, Editura Compania, 2003.
- Manea, Aureliu, *Energiile spectacolului*. Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1983.
- Manolache, Gheorghe, *Regula lui doi (registre duale în dezvoltarea postmodernismului românesc)*. Sibiu, Editura Universității „Lucian Blaga”, 2004.
- Manolache, Gheorghe, *Degradarea lui Proteu (experiențe postmoderne în proza românească a anilor '80)*, Sibiu, Editura Universității „Lucian Blaga” 2004.
- Manolescu, Nicolae, *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură*. Pitești, Editura Paralela 45, 2008.
- Manolescu, Nicolae, *Literatura română postbelică. Lista lui Manolescu. Vol. II. Proza, teatrul*. București, Editura Aula, 2002.
- Mauron, Charles, *Psychocritique du genre comique*. Paris, Édition José Corti, 1964.
- Meyer, Michel, *Le comique et le tragique. Penser le théâtre et son histoire*. Paris, Presses Universitaires de France, 2003.
- Modreanu, Cristina, *Șah la regizor*. București, Editura Fundației Culturale Române, 2003.
- Morar, Vasile, *Estetica. Interpretări și texte*. București, Editura Universității din București, 2003.

- Munteanu, Romul, *Farsa tragică*. București, Editura Univers, 1989.
- Naugrette, Catherine, *L'Esthétique théâtrale*. IIeme ed., Paris, Edition Armand Colin, 2010.
- Otto, Rudolf, *Sacrul: despre elementul irațional din ideea divinului și despre relația lui cu raționalul*. Trad. Ioan Milea, București, Editura Humanitas, 2005.
- Panțel Cenușer, Gabriela, *Specific și creativitate în teatrul absurdului*. Sibiu, Editura Universității Lucian Blaga, 2002.
- Patapievic, Horia Roman, *Omul recent. O critică a modernității din perspectiva întrebării „Ce se pierde când ceva se câștigă?”*. București, Editura Humanitas, 2001.
- Pavis, Patrice, *Dictionnaire du théâtre*. Paris, Edition Dunod, 1997.
- Pavis, Patrice, *La mise en scène contemporaine*. Paris, Armand Colin, 2010.
- Petrescu, Camil, *Modalitatea estetică a teatrului*, București, Editura Fundațiilor, 1937.
- Petrescu, Liviu, *Poetica postmodernismului*, Pitești, Editura Paralela 45, 2003.
- Popa, Constantin, *Teatrul absurdului. Între revelație filozofică și necesitate estetică*. Iași, Editura Junimea, 2005.
- Popa, Marian, *Comicologia*. București, Editura SEMNE, 2010.
- Popescu, Marian, *Scenele teatrului românesc: 1945-2004. De la cenzură la libertate*. București, Editura Unitext, 2004.
- Popescu, Marian, *Teatrul ca literatură*, București, Editura Eminescu, 1987.
- Pruner, Michel, *L'analyse du texte de théâtre*. 2e edition, Paris, Edition Armand Colin, 2002.
- Prunier, Michel, *Les théâtres de l'absurde*. Paris, Edition Nathan, 2003.
- Reich, Michèle, *Le comique de l'hybridation et l'exhibition du comique dans les formes dramatiques et paradigmatiques contemporaines*. Thèse doctorale, 28 juin 2007, sous la direction de Catherine Naugrette.
- Ryngaert, Jean-Pierre, *Introduction à l'analyse du théâtre*. Paris, Edition Armand Colin, 2010.
- Săceanu, Amza, *Privire spre teatru*. București, Editura ARC 2000, 2002.
- Silvestru, Valentin, *Ora 19.30*. București, Editura Meridiane, 1983.
- Simion, Eugen (coord), *Dicționarul literaturii române*. Vol.I-II, București, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2002.
- Simion, Eugen, *Scriitori români de azi*, vol.3. București, Editura Litera, 1998.
- Strihan, Andrei, *O aventură estetică cu Teodor Mazilu*. București, Editura științifică, 1972.
- Solomon, Dumitru, *Teatrul ca metaforă*. București, Editura Eminescu, 1976.

- Spiridon, Monica, *Melancholia descendenței. O perspectivă fenomenologică asupra memoriei generice a literaturii*. Iași, Editura Polirom, 2000.
- Stancu, Valeriu P., *Paratextul. Poetica discursului liminar în comunicarea artistică*. Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2006.
- Sternberg, Veronique, *La poétique de la comédie*. Paris, Edition Sedes, 1999.
- Ștefănescu, Alex. *Istoria literaturii române contemporane: 1941-2000*. București, Editura Mașina de scris, 2005.
- Toma, Dumitru, *Dramaturgia românească postcomunistă – document al unei lupte cu răul*. Teză doctorală susținută în 17 decembrie 2012, Sibiu, sub coordonarea prof.univ.dr. Gheorghe Manolache.
- Ubersfeld, Anne, *Lire le théâtre*. Paris, Éditions Sociales, 1977.
- Ubersfeld, Anne, *Termenii cheie ai analizei teatrului*. Iași, Institutul European, 1999.
- Viala, Alain; Mesguish, Daniel, *Le théâtre*. Paris, Edition PUF, 2011.
- Vianu, Tudor, *Estetica*. București, Editura Științifică, 1968.
- Vitez, Antoine, *Le théâtre des idées*. Paris, Edition Gallimard, 1991.
- Vodă Căpușan, Maria, *Dramatis personae*. Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1980.
- Vodă Căpușan, Maria, *Marin Sorescu sau Despre Tânjirea spre cerc*. Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1993.
- Vodă Căpușan, Maria, *Teatru și actualitate*. București, Cartea Românească, 1984.
- Zaragoza, Georges, *Le personnage de théâtre*. Paris, Edition Armand Colin, 2006.

III. ÎN ARTICOLE

- Alexa, Iulia, *Lecturi la zi: Viața ca Poker*. În: România literară, nr.31, 6-12 august 2003,
- Balotă, Nicolae, *Marin Sorescu sau jucătorul*. În: Familia, nr.12, 12 decembrie 1998,
- Boldea, Iulian, *Canonul literar. Limite și ierarhii*. În: Viața Românească, nr.3-4, 2009.
- Ciulei, Liviu; Matei, Alexandru, *Despre teatralitate, limbaj scenic, realism*. În: Observator cultural, nr.274, iunie 2005.
- Diaconu, Mircea A., *Teatrul interogativ*. În: România literară, nr.36, 29 sept. – 06 oct. 2006.
- Dumitrache, Silvia, *Sibiul este cel mai bun exemplu de reabilitare printr-un dat cultural. Interviu cu Constantin Chiriac*. În: Observator cultural, nr.678, iunie, 2013

Dumitrache, Silvia, *Hermeneutica pasului*. În Observator cultural, nr.693, 4 octombrie 2013

Gârbea, Horia, *Vlad Zografi: Cine poate schimba oamenii?* În: Jurnalul național, 7 mai 2009

Grigorie, Toma, *Matei Vișniec – Teatrul scurt*. În: Ramuri, nr.3/2010,

Haja, Gabriela, *Limbaajul dramatic*. În: Anuar de lingvistică și istorie literară. T.XXXIV-XXXVIII, București: Editura Academiei Române, 2001.

Lefter, Ioan Bogdan, *Dramaturgia, critica și concursurile (de împrejurări)*. În: Observator cultural, nr.57, 27 martie 2001.

Nelega, Alina, *Despre Matei Vișniec, Saviana Stănescu, Radu Macrinici...* În: Observator Cultural, nr.57, 27 martie 2001.

Nelega, Alina, *Piese noi și proiecte de resuscitare*. În: Observator Cultural, nr.57, 27 martie 2001

Nicolescu, Basarab, *Ștefan Lupașcu și terțiul inclus*. În: România Literară, nr.42, 25-31 octombrie 2000.

Ornea, Liviu, *Bifurcații. Nedumeriri de spectator de teatru*. În: Observator cultural, nr.601, noiembrie 2011.

Petrescu, Lăcrămioara, *Interferențe generice*. În: Philologica Jassyensia, An II, Nr.2, 2006.

Popovici, Iulia, *Dramaturgia care (nu) este*. În: Observator cultural, nr.315, 6 aprilie 2006.

IV. SURSE INTERNET (ON-LINE):

http://dyntabu.blogspot.ro/2013_04_01_archive.html, accesat la 22 iunie 2013.

https://www.google.ro/?gws_rd=cr&ei=wKhdUuOsIYqI4ATfYg#q=comedia+contemporana+romaneasca&spell=1, accesat la 12 iulie 2013.

https://www.google.ro/?gws_rd=cr&ei=fEVSUsz6LePe4QS6xID4Cw#q=festivalul+international+d+teatru+sibiu, accesat la 12 august 2013.

https://www.google.ro/?gws_rd=cr&ei=B4JMUpxkLoHQtaAaBwoHIBA#q=teatrul+national+radu+stanca, accesat la 13 august 2013.